

Coordonator Cătălin Negoită
**Mediamorfoze V – Reflectare, (de)formare și fake news
în spațiul mediatic și cultural**

Copyright © Autorii

Copyright © TRITONIC 2020 pentru ediția prezentă.

Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de a reproduce fragmente din carte.

TRITONIC

Str. Coacăzelor nr. 5, București
e-mail: editura@tritonice.ro
www.tritonice.ro

Tritonic București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu recunoscut în domeniul științelor sociale (lista A2) (CNAȚDCU):
http://www.cnatdca.ro/wp-content/uploads/2011/11/A2_Panel41.xls

Colecția Comunicare media este coordonată de lect. univ. dr. Bogdan Hrib

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Mediamorfoze / coord.: Cătălin Negoită. - București : Tritonic Books,
2015-
vol.

ISBN 978-606-36-1384-5

**Vol. 5 : Reflectare, (de)formare și fake news în spațiul mediatic și
cultural. - 2020. - Conține bibliografie. - ISBN 978-606-749-501-0**

070

Coperta: Alexandra Bardan

DTP: Ioan Dorel Radu

Editor: Rebeca Cojocaru

Comanda nr. CMGL1/ 2020

Bun de tipar: august 2020

Tipărit în România

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

COORDONATOR
CĂTĂLIN NEGOIȚĂ

Mediamorfoze V

REFLECTARE, (DE)FORMARE ȘI FAKE NEWS
ÎN SPAȚIUL MEDIATIC ȘI CULTURAL

t...
TRITONIC

Editura Tritonic

Cuprins

Introducere	9
ODETTE ARHIP, CRISTIAN ARHIP	
Despre dezinformare și manipulare (evenimentele din 21–22 decembrie 1989 de la București).....	11
IOANA AVĂDANI	
Fake news. Fake laws? Meritele și limitările reglementării prin lege în combaterea dezinformării.....	33
ȘTEFANIA BEJAN	
Imaginarul profesioniștilor media: serios, spectacol, empatie.....	51
IULIAN BITOLEANU	
De la trucarea imaginii la calomniere și dezonoare.....	71
ELENA BONDOR	
Dezinformare și polemici în presa Primului Război Mondial. Cazul falsului memoriu adresat ministrului de Război în numele unor intelectuali români – septembrie 1914.....	81
TRAIAN BRĂTIANU	
Agricultura socialistă, un domeniu al mistificărilor. Studiu de caz – ziarul <i>Dobrogea Nouă</i> , Constanța, 1980–1990.....	105
AURA-VALENTINA CĂȘUNEANU-PANAITIU	
Receptarea <i>Sonetelor</i> lui Vasile Voiculescu în articolele de presă literară.....	119

OANA CENAC

Fenomenul cultural românesc postbelic și reflectarea sa în presa vremii: revista *Ateneu* (1967)131

MARIANA CERNICOVA-BUCĂ

Deficitul de informație în situații excepționale: „Sindromul Timișoara” (1989) și dilemele presei.....155

IOANA-TATIANA CIOCAN

Fake news în mass-media românească: teme și ipostaze.....173

LIVIA CIUPERCĂ

Un „caz de falsă memorie sau de confuzie”?.....183

ALINA LILIANA COZMA

Ecourile războiului în publicistica Magdei Isanos.....193

SILVIA GROSSU

Campania de denigrare, din presa interbelică, în „Cazul Gurie”.....203

ALINA ILINCA, LIVIU MARIUS BEJENARU

Războiul psihologic al statelor comuniste împotriva Occidentului. Dezinformarea prin intermediul publicațiilor și a agenților de influență.....213

GABRIEL KLIMOWICZ

Fake news în războiul hibrid.....235

NATALIA LUCHIANCIUC

Rolul presei literare din Basarabia în refacerea dialogului cultural dintre cele două maluri ale Prutului257

MARIUS MITROF

Adevăr sau minciună în presa vremii, despre Tache Anastasiu, fondator al Partidului Național Liberal.....269

MARIANA (MOGOȘ) DOMNIȚANU

Amprenta scrisului și a scriiturii în publicistica Gabrielei Adameșteanu.....285

OANA NAE

Impactul fake news în viața publicului larg. Capacitatea de a influența adevărul și deciziile populației.....299

CĂTĂLIN NEGOIȚĂ

Promovarea doctrinei „moldoveniste” în rețelele social media din Republica Moldova.....317

DAN OBEȘTERESCU

Ziarul *Banatul/Banatul românesc* în contextul luptei pentru păstrarea integrității Banatului – 1919.....345

GHEORGHE ONIȘORU

La început a fost propaganda.....363

DELIA OPREA

Problematika genurilor de discurs în comunicarea online. Blogul jurnalistic.....371

MIHAELA OZARCHEVICI, ANDREI ANDO

„Fake news” și alegerile prezidențiale în România. Studiu de caz: campania prezidențială din 2009.....397

FLORIANA POPESCU, CRISTINA ȘTEFĂNESCU

„Making” sau „Faking” (the) News?.....415

Introducere

În epoca „democratizărilor” de orice fel, pe măsură ce globalizarea atinge cel mai îndepărtat colț al planetei, constatăm, cu stupeoare, că mesajul mediatic nu reușește să atingă nivelul dorit în materie de transmitere curată și clară a informației. Interese politice și economice, orgolii mari ori mărunte, războiul permanent între ce ar trebui transmis, către consumatorul de media și ceea ce crede editorul că trebuie transmis, presiunea publicului, dornic de facil și senzațional, goana după audiență, toate aceste lucruri duc la recrearea adevărului, la reflectarea lui prin lupe ce deformează dramatic realitatea.

Voluntar sau involuntar, acest efort de a face adevărul vandabil, din motivele expuse mai sus, îi afectează pe cei care caută o informație onestă, de calitate. Consumatorul de media, fie el telespectator, radioascultător, cititor, nu are timp să verifice, nu are chef sau pur și simplu, nu poate să treacă prin filtrul minții ceea ce îi oferă presa. Ziua trece prea repede, iar problemele de tot felul îi fac pe oameni să creadă, fără a cerceta, tot ceea ce li se oferă. Același lucru se întâmplă și cu mulți dintre cei care lucrează în presă. Presiunea exercitată de timpul tot mai scurt îi face pe jurnaliști să renunțe la metodele tradiționale de verificare a acurateții informației, preferând, de dragul primordialității știrii, să încalce normele deontologice.

New media au exacerbât lupta pentru întâietatea difuzării informației. Astfel, jurnaliștii ajung să iasă din ritmul propriu și să devină roboți, adaptându-și munca la viteza de transmitere a informațiilor, la nevoia comunității de a se alinia la mediul comunicațional prin propriile mijloace tehnologice. Suntem **supuși** din ce în ce mai profund la exercițiul efemerității noului și îndoielii

asupra adevărului. Societatea culturală contemporană este aidoma unei uriașe echo-chamber, în care oamenii caută informații care să le consolideze opiniile pre-existente, ca un exercițiu inconștient de confirmare. Evident că, în acest context, se va amplifica polarizarea socială și politică, precum și intransigența, respingerea fără drept de apel a opiniei celuilalt.

Revoluția digitală a adus cu ea o „dezordine informațională”, care ne afectează pe toți și pe fiecare, în parte. Asistăm la o veritabilă „tehnocalipsă”, în care adevărul este contestat, negat, tranșat, judecat, condamnat, cu o înverșunare demnă de cauze mai bune.

Se nasc, în mod firesc, mai multe întrebări: Ce este adevărul? Cine mai spune adevărul? Cum îl deosebim de fals și de manipulare? Cum arată comunicarea, în perspectiva evoluției tehnologiei? Care este influența literaturii în evoluția comunicării? Cum tratează societatea contemporană pericolul „lumii paralele”? Cât de mult ne afectează, fake news-ul, existența cotidiană?

Încercăm să găsim o parte a răspunsurilor la aceste întrebări în acest volum, care reunește o selecție a lucrărilor prezentate la cea de-a XI-a ediție a Conferinței Internaționale „Cultura și presa în spațiul european”, desfășurată la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, în anul 2019.

Cătălin Negoită

Despre dezinformare și manipulare (evenimentele din 21–22 decembrie 1989 de la București)

**ODETTE ARHIP¹,
CRISTIAN ARHIP²**

Reputatul istoric ieșean Alexandru Zub a atras atenția (și nu este singurul!) asupra faptului că istoriografia s-a discreditat „mai cu seamă sub regimul comunist”³. Alături de aceasta, orice alt mijloc de informare/dezinformare a publicului larg. Dezinformarea este o tehnică prin care nu se intenționează lipsirea de informații a dezinformatului, ci furnizarea de informații false către acesta. Manipularea este un concept cu definiții variabile. Tendințe pentru definirea conceptului s-au concretizat, în special, prin studii de comunicare și sociopsihologie. Relevante ar fi următoarele: „Manipularea este îndeobște definită prin intermediul propagandei: personal, consider că propaganda este un alt nume pentru manipulare. Din punctul meu de vedere, numai când scopul ultim al agentului persuasiv aduce prejudicii persoanei persuadate avem de-a face cu fenomenul de manipulare; când scopurile finale ale emițătorului și receptorului sunt divergente, dar nu contrare se poate

¹ Prof. univ. dr., Universitatea Ecologică București.

² Asist. univ. dr., Universitatea de Medicină generală și Farmacie „Gr. T. Popa”, Iași.

³ Al. Zub, *Clio în orizontul tradiției*, în: *Secolul XX*, nr. 11–12/1996, p. 117.

vorbi despre propagandă”⁴. În opinia altui autor, „În termenii psihologiei sociale, putem vorbi despre manipulare atunci când o anume situație socială este creată premeditat pentru a influența reacțiile și comportamentul manipulaților în sensul dorit de manipulator”⁵. Intoxicarea este un alt concept greu de definit în cadrul măsurilor active. Studiile care tratează acest subiect evidențiază originea lui militară, dar și implicarea în categoria acțiunilor psihologice. O posibilă definiție a intoxicării poate fi următoarea: „acțiune prin care inamicul este făcut să reacționeze în spre propria sa înfrângere militară sau politică”⁶. Zvonurile sunt considerate, pe bună dreptate, cel mai vechi mijloc de comunicare în masă. Anterior apariției scrierii, informațiile erau transmise verbal, acesta fiind și singurul mod de comunicare al societății, la acea dată. Cu toate că zvonurile au o istorie îndelungată, actualmente sunt un fenomen foarte puțin studiat. Sunt pertinente întrebările despre zvonuri expuse de Jean-Noël Kapferer: „Unde începe și unde se oprește fenomenul numit zvon? Prin ce se deosebește el de ceea ce spunem în mod curent că circulă din gură-n gură? E un concept care scapă chiar în momentul în care ne închipuim că l-am delimitat”⁷.

Confuzia și minciuna, din mesajele mass media tradiționale, au înmulțit numărul „cetățenilor neliniștiți”⁸,

⁴ Septimiu Chelcea, *Opinia publică. Strategii de persuasiune și manipulare*, Editura Economică, București, 2006, p. 132.

⁵ Bogdan Ficeac, *Tehnici de manipulare*, Editura Nemira, București, 1997, p. 30.

⁶ Luop Francart, *Les actions dans les champs psychologique*, Editions Economica, Paris, 2000, p. 201.

⁷ Jean-Noël Kapferer, *Zvonurile: cel mai vechi mijloc de informare din lume*, traducere de Marina Vazaca, Editura Humanitas, București, 1993, p. 53.

⁸ A. Bârgăoanu, *Fakenews. Noua cursă a înarmării*, Evrika Publishing București, 2018, p. 68.

nu doar extrem de nemulțumiți. În ultimele decenii, se utilizează un termen preluat din engleză și care reflectă, în special, aspecte ale manevrelor efectuate cu ajutorul tehnologiei, pentru așa-numitele generații digitale. „Spectaculosul fake news a devenit un termen umbrelă sub care fiecare începe să spună ce vrea din care fiecare începe să înțeleagă ce vrea”⁹. Termenul se aplică perfect evenimentelor din '89, care au avut loc în România. În contextul extern¹⁰ și intern, provocat de incidentele de la Timișoara, și de faptul că, în decembrie 1989, majoritatea populației din România își dorea schimbarea lui Ceaușescu¹¹, la București trebuia declanșată acțiunea de schimbare a regimului. Au avut loc evenimente care nu au fost corect redade de mass media. Posturile străine de radio, *Europa Liberă*, *Vocea Americii*, *BBC* difuzau informații veridice și transmiteau înregistrările cu focurile de armă, voci disperate strigând: „Nu trageți, măi! Suntem români, români!”. Postul național, în schimb, reprezenta doar „un bias de confirmare”¹². Societatea românească era victima propagandei, continuând să fie și când a citit așa-zisele reviste „necenzurate” din 1990–1991.¹³ Acolo au publicat

⁹ *Ibidem*, p. 135.

¹⁰ Vezi pe larg: Dumitru Preda, Mihai Retegan, 1989. *Principiul Dominoului. Prăbușirea regimurilor comuniste europene*. Editura Fundației Culturale Române, București, 2000.

¹¹ Ion Bucur, *Evoluția evenimentelor din București în perioada 17–21 decembrie 1989*, în: *Clio 1989*, anul IV, nr. 1(7)/2008, Institutul Revoluției Române din Decembrie '89, București, 2008, p. 6.

¹² T. Nichols, *Sfârșitul competenței*, Editura Polirom, Iași, 2019, p. 62.

¹³ Ne referim la *Zig-Zag*, *Expres Magazin*, *România Mare*, *Evenimentul zilei*, *Neamul românesc* etc., care au fost inițiatorii campaniei de falsificare/dezinformare cu privire la evenimentele din 1989 – <https://mariusmioc.wordpress.com/2010/04/08/revista-zig-zag-initiatoarea-campaniei-de-falsificare-a-istoriei-revolutiei/> accesat

Respect pentru oameni și cărți

protagoniști controversați ai jurnalismului din vremea regimului comunist și din perioada post-decembristă: Adrian Păunescu, Corneliu Vadim Tudor (discipolul lui Eugen Barbu de la revista *Săptămâna*), Ion Cristoiu, Cornel Nistorescu, Mihai Cârciog etc. Toate aceste publicații au pretins că oferă conținut adevărat, fiind, în fapt, versiuni solipsiste. Autorii articolelor au încercat nu doar să legitimizeze grupul care preluase puterea politică, dar și să îi reabiliteze pe adjuvanții lui Ceaușescu ori câțiva membri mai discreți ai familiei lui. Se credea că ar fi existat presă liberă, dar cineva a punctat corect acest aspect: „Libertatea presei nu înseamnă numai să scrii ce gândești, ci să poți avea o informație promptă, verificată și constantă”¹⁴. În anii următori, s-a asistat la același „carnaval de identități”¹⁵, cu un scenariu evident de dezinformare: „S-a trecut de la bătă la hard, adică de la capul crăpat la capul metamorfozat electronic [...] Ce gadget-uri HiTec ne vor manipula în mileniul care vine? Ce cascadorii, ce trucaje, ce holograme?”¹⁶. Televiziunea națională a continuat să spună o poveste cu eroi capabili să rezolve conflicte, să preîntâmpine pericole și să conducă vizionar. Majoritatea populației și-a creat o falsă imagine, care a fost încețoșată doar de treptatele reacții adverse ale unor figuri proeminente ale

la 21-04-2019. A se vedea și N. Darie-Despa, *Caracteristici ale sferei publice românești și configurarea post-decembristă a structurii sociale*, <http://revad.uvvg.ro/files/nr2/Articol%205%20-%20Nadina%20Despa.pdf>, accesat la 26-04-2019. Brandul *Evenimentul zilei*, cunoscut și sub denumirea de *Bulina roșie*, a fost cel mai influent și de succes în media autohtonă post-decembristă – https://ro.wikipedia.org/wiki/Evenimentul_zilei, accesat la 24-05-2019.

¹⁴ P. Gross, *Mass media și alegerile generale din România*, în: *Secolul XX. Politicul*, nr. 11-12/1996, p. 230.

¹⁵ A. Pleșu, *Jurnal electoral*, în: *Secolul XX. Politicul*, nr. 11-12/1996, p. 51.

¹⁶ *Ibidem*.

universului cultural, în special, care se detașau de conducerea provizorie (CFSN): Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Silviu Brucan (a fost unul dintre semnatarii *Scrisorii celor șase* și a acordat interviul deconspirativ unui ziar francez, înainte de decembrie), Ion Caramitru etc. Deturnarea revoluției de către neocomunism a fost bine camuflată, în ciuda faptului că au existat preveniri clare (noiembrie – căderea Zidului Berlinului). Adevărații eroi se aflau în afara razei de acțiune a camerelor de luat vederi și se caracterizau, ca întotdeauna, prin sacrificare, confruntare cu prejudecăți ale societății, perseverența convingerilor personale etc.

Mediatic, a avut loc o schimbare de interes în rândul populației. Înainte de '89, aceasta era excesiv interesată de literatură, deoarece acolo găsea valoare, o altă lume, dar și acel „curaj esopic”¹⁷ de a testa vigilența cenzurii. După aceea, serile și nopțile i-au cantonat pe români în fața micilor ecrane, pentru a urmări ceea ce devenise Parlamentul și dezbaterile parlamentare: stand-up comedy cu o masă umană metisată de necunoscuți, intelectuali, delatori, foști teroriști etc. Din ultimii s-a conturat numărul exagerat de deținători de certificate de revoluționari, pentru fapte inexistente și care costă, anual, statul, 23 de miliarde de lei.

Independent de ce s-a scris ori speculat, oferim, cronologic, filmul acțiunilor din decembrie așa cum reiese din informații arhivate, securizate, prin urmare, obiective. Ceaușescu a plecat, pe 18 decembrie, în Iran, la fel ca în timpul revoltei de la Brașov (1987), când s-a deplasat în Egipt. Înainte de plecare, liderul comunist a convocat ședința C.P.Ex., susținând că incidentele de la Timișoara au, ca autor, agenți străini („organizate și declanșate de cercurile

¹⁷ Al. Paleologu, *Impresii de boier parlamentar*, în: *Secolul XX. Politicul*, nr. 11-12/1996, p. 30.

Respect pentru oameni și cărți

revanșarde și revizioniste și de agenți atât din răsărit, cât și din apus¹⁸). Obiectivul era lichidarea „independenței și integrității teritoriale ale României”¹⁸. Ceaușescu a fost dezamăgit de modul cum au acționat M.Ap.N. și M.I., pe care le-a acuzat că nu au folosit armamentul de război. Celor două instituții le-a fost reproșată „atitudine capitulară, defetistă”: „Trebuia să trageți un foc de avertisment și dacă nu încetau trebuia să trageți în ei. În primul rând trebuia să trageți la picioare”¹⁹. La acuzații, miniștrii au răspuns diferit: Milea îi spunea lui Ceaușescu că nu a găsit, în regulamentele militare, o justificare pentru a ataca populația României²⁰, iar Postelnicu l-a asigurat de întregul său devotament în acțiunea de reprimare. Ceaușescu a propus destituirea lor, dar a înfruntat semi-refuzul unor membri C.P.Ex., fapt interpretat ca o nesupunere și, în consecință, a jucat scena „demisiei”. Speriată, majoritatea C.P.Ex. s-a precipitat asupra dictatorului, pentru a-l îndupleca. Dacă, în acea după-amiază, C.P.Ex. ar fi fost ferm, s-ar fi evitat victimele evenimentelor ulterioare. În penultima teleconferință cu prim-secretarii Comitetelor Județene, comandantii garnizoanelor reședință de județ și membrii supleanți ai C.P.Ex., secretarul general a acuzat agențiile de spionaj pentru evenimentele de la Timișoara, neînțelegând că oamenii simpli, cetățeni ai României, nu mai acceptau regimul condus de el. A îndemnat la o bună mobilizare²¹, specificând că, în Iran, urma să perfecteze un contract favorabil (repararea și modernizarea echipamentului militar achiziționat în timpul războiului iranian-irakian din 1980–1988).

¹⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.) – Fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar nr. 338/1989, f. 10.

¹⁹ *Ibidem*, f. 11.

²⁰ Ion Bucur, *art. cit.*, p. 8.

²¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.) – Fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar nr. 338/1989, ff. 20–21.

Totodată, partea iraniană contracta armament de la statul român. România mai trebuia să construiască o bază navală și să transforme o uzină de tractoare într-una de construcție a vehiculelor militare, primind anual 130.000 de tone de petrol și un miliard de metri cubi de gaze.²² Cu toate acestea, absența din țară a fost o mare greșală. Întors pe 20 decembrie, Ceaușescu a avut ultima teleconferință, iar seara, a rostit un discurs sfidător, transmis radio-tv, tot cu tema „Timișoara”²³.

În noaptea de 20–21 decembrie, Ceaușescu a decis trimiterea gărzilor patriotice din Oltenia spre Timișoara și convocarea unui miting în fața C.C., locul preferat pentru a se adresa națiunii (acolo, în 1968, atinsese apogeul carierei). S-a sperat a fi unul de adeziune a muncitorilor la politica regimului comunist, de aprobare a cuplului dictatorial, de confirmare a măsurilor luate de conducerea statului și de atragere a opiniei publice internaționale. Dimineața devreme, muncitorii din București au fost anunțați că vor participa la miting. Paradoxal, oamenii li s-a comunicat că vor merge în Piața Palatului, apoi au fost demobilizați și din nou strânși pentru deplasare. Aceste indecizii, voite sau nu, au creat o stare tensionată.²⁴ Din declarațiile unora dintre participanți a reieșit că: „Până la ora 10:00 ni s-a spus de mai mult ori îmbrăcați-vă, dezbrăcați-vă, în așteptarea ordinului de a pleca la miting. Am fost luați cu autobuzele de la întreprindere și duși în Piață. În zona noastră de amplasare, cam cu o oră înainte de începerea mitingului, era încă loc, eram respirați, se putea circula.

²² Peter Siani-Davies, *Revoluția Română din Decembrie 1989*, Editura Humanitas, București, 2006.

²³ *Scânteia*, 21 decembrie 1989.

²⁴ Ioan Scurtu, *Revoluția română în context internațional*, Editura Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, București, 2009, p. 217.